

e-PEDAGOGIUM

2. mimořádné číslo/2010

Nezávislý odborný časopis
určený pedagogickým pracovníkům
všech typů škol

Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta

Adresa on-line časopisu: <http://www.upol.cz/fakulty/pdf/e-pedagogium/>.

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.
Za obsahovou správnost odpovídají autoři jednotlivých příspěvků.

Předsedkyně redakční rady: prof. PhDr. Helena Grecmanová, Ph.D.

Příspěvky prošly recenzním řízením.
Jména recenzentů budou zveřejněna v posledním čísle daného ročníku časopisu.

ISSN 1213-7758 tištěná verze
ISSN 1213-7499 elektronická verze

ZNAKOVÝ JAZYK A JEHO ROLE V ROZVOJI OSOBNOSTI DÍTĚTE S TĚŽKÝM SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM

Mgr. Jirí Langer, Ph.D.

Ústav speciálněpedagogických studií PdF UP

Klíčová slova

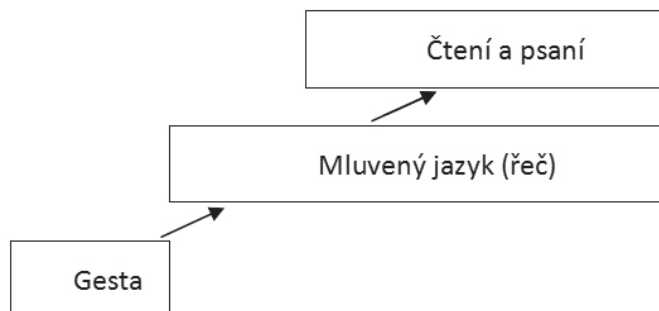
Komunikace, rozvoj osobnosti, těžké sluchové postižení, český znakový jazyk.

Schopnost člověka přijímat informace z okolí sluchovou cestou je základní podmínkou pro rozvoj řeči a mezilidské komunikace a tedy i základním předpokladem přirozeného rozvoje duševního života člověka (dítěte) a jeho společenských vztahů. Těžké postižení sluchu je tedy příčinou ochuzení dítěte o okolní zvukové vjemy, čímž dochází k senzoričké deprivaci a s ní souvisejícímu zúžení variability zkušeností, resp. narušení rozvoje některých kompetencí (Koluchová a kol. 1989, Gregory a kol. 2001).

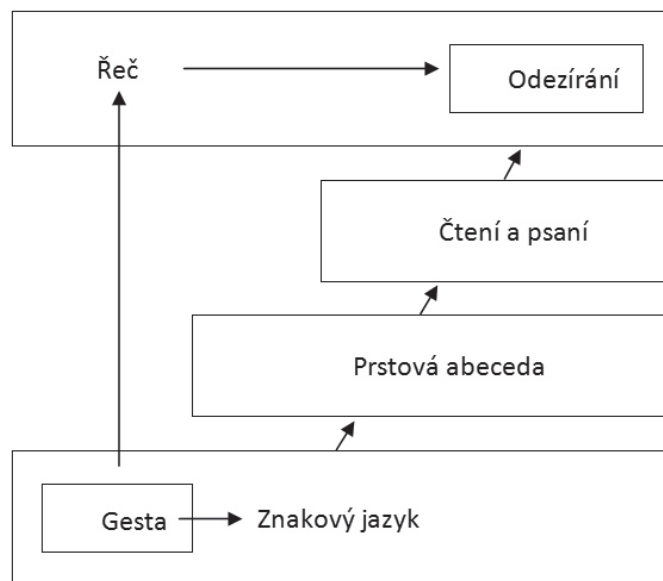
Nejzávažnějším sekundárně vzniklým handicapem v důsledku sluchového postižení je komunikační bariéra, která se následně odráží do celého vývoje osobnosti. Obecně lze říci, že fungující a plnohodnotná komunikace se sluchově postiženým jedincem (zvláště v případě sluchově postiženého dítěte) by měla být primárním cílem všech osob, se kterými přichází do kontaktu (zejména rodinných příslušníků a pedagogických pracovníků). Z důvodu potenciálního emočního strádání a komunikační „izolace“ dítěte může výše zmiňovaná senzoričká deprivace dále přerůst v deprivaci psychickou, která může v některých případech negativně zpětně působit na dosud harmonické rodinné prostředí.

Jedním ze způsobů, jak zabránit vzniku komunikační bariéry, je zabezpečení optimálního jazykového vývoje, který je klíčovým faktorem kognitivního a sociálního vývoje neslyšícího dítěte. Studie osvojování znakového jazyka sluchově postiženými, prováděné zejména v případě amerického znakového jazyka (ASL) a britského znakového jazyka (BSL), prokázaly, že jeho ontogenetický vývoj probíhá víceméně analogicky s ontogenetickým vývojem mluveného jazyka u slyšících dětí (srov. např. Woll in Gregory a kol. 2001). Strategie jazykového vývoje s cílem komunikovat v majoritním jazyce společnosti u slyšících dětí (obr. 1) se ovšem dle Evanse (2001) od jazykového

vývoje dětí neslyšících z důvodu narušení audioorálního komunikačního kanálu zásadně odlišuje (obr. 2).

Obr. 1: Jazykový vývoj u slyšících dětí

Obr. 2: Vývojová jazyková sekvence u neslyšících dětí

Zatímco pro slyšící osoby je přirozeným jazykem mluvený jazyk (v našem případě český jazyk), sluchově postižené děti nejsou pro jeho osvojení disponovány a nejsou tedy ani schopny komunikovat ve stejném jazykovém kódu jako jejich slyšící okolí. Nejnovější lingvistické výzkumy (srov. např. Macurová; Homoláčová; Ptáček 1997, Macurová 2001, Evans 2001) prokazují, že znakový jazyk je pro těžce sluchově postižené jazykem přirozeným, a neměl by jim tedy být odpirán.

Psycholingvisté i odborníci zabývající se problematikou komunikačních systémů sluchově postižených se, bez ohledu na to, který komunikační systém preferují, vesměs shodují, že sluchově postiženému dítěti musí být co nejdříve umožněn přístup k jazyku. V raném období je tedy nutné vytvořit dítěti takové podmínky a takové prostředí, ve kterém bude úspěšně navázána komunikace mezi neslyšícím dítětem a matkou. „Úspěšná raná komunikace se v současné době považuje za zcela nezbytný předpoklad osvojení jazyka. Jazyková stimulace a fungující zpětná vazba mezi matkou (a dalšími rodinnými příslušníky) a dítětem během prvních let života dítěte jsou také jedny z hlavních předpokladů pro jeho zdravý rozumový a citový vývoj.“ (Hronová; Motejzlíková 2002, s. 60) Evans (2001) dokládá, že existují důkazy o vlastnostech a specifikách znakového jazyka, které podporují jeho rané užití jako média pro získání primární jazykové kompetence.

Jeden z provedených výzkumů (Ahlgrenová in Evans 2001) dále prokázal, že malé neslyšící děti, které byly vystaveny znakovému jazyku, byly na svůj věk jazykově pokročilé (zejména proto, že používaly „vizuální“ znakový jazyk během fáze, kdy vizuální stimulace je pro jazykový a kognitivní rozvoj důležitá). Další výzkum Ahlgrenové (in Hronová; Motejzlíková 2002) ukázal, že sluchově postižené děti z neslyšících rodin komunikujících znakovým jazykem byly ke svému okolí mnohem vnímavější (průběžně sledovaly své okolí v očekávání nových informací) než neslyšící děti pocházející ze slyšících rodin. Děti vychovávané ve znakovém jazyce tedy mnohem obezřetněji vizuálně sledují své bezprostřední okolí, dochází u nich k náhodnému a spontánnímu učení a získávání zkušeností, čímž se již v raném věku učí maximálně využívat svůj zrak.

Svoboda a kol. (2001) upozorňují, že vývoj sluchově postiženého dítěte je do podstatné míry závislý na adekvátnosti jeho výchovného vedení (v mnohem větší míře než u jejich intaktních vrstevníků), protože neslyšící děti mají objektivně omezenou možnost získávat potřebné podněty a informace

vlastním úsilím. Velmi výrazně se na formování osobnosti sluchově postiženého dítěte podílí i prostředí, ve kterém vyrůstá. Z tohoto hlediska není bez významu, že více než 90 % sluchově postižených dětí se rodí slyšícím rodičům, pro které je narození neslyšícího dítěte zpravidla značnou psychickou a emocionální zátěží. Jedním z nejzávažnějších problémů, které poté nastávají, je neschopnost rodičů s neslyšícím dítětem vzhledem k jeho sluchovému postižení přirozeně a plnohodnotně komunikovat.

V kontrastu s neslyšícími dětmi slyšících rodičů působily neslyšící děti vyrůstající v neslyšící rodině vždy jako mnohem lépe prospívající a rychleji se rozvíjející. Původně byla za příčinu tohoto objektivního jevu nesprávně považována etiologie jejich sluchového postižení (u neslyšících dětí neslyšících rodičů byla předpokládána nižší pravděpodobnost komplexního mozkového postižení, naopak větší pravděpodobnost byla přisuzována dědičnému původu). Výzkumy, které se tímto aspektem rozvoje sluchově postižených dětí zabývaly (např. Harris 1978, Conrad 1979 in Freeman; Carbin; Boese 1992, Evans 2001), však ukázaly, že „jedním z příznivých faktorů zvýhodňujících neslyšící děti neslyšících rodičů je používání znakového jazyka od nejmladšího věku. Není to však faktor jediný. V průměru je také postoj neslyšících rodičů k vadě sluchu jejich dítěte nesrovnatelně pozitivnější než postoj rodičů slyšících.“ (Freeman; Carbin; Boese 1992, s. 183). Raná komunikace znakovým jazykem má tedy pro další jazykový, psychický i sociální rozvoj neslyšícího dítěte bezesporu příznivé důsledky.

Plnohodnotná a efektivní komunikace má nezastupitelnou roli i při komplexním rozvoji sluchově postiženého dítěte ve školním věku. Sovák (dle Puldy in Baláz a kol. 1988, s. 70) charakterizuje výchovně-vzdělávací proces „jako specificky organizovanou komunikaci, jejímž účelem je předávání znalostí, dovedností a návyků. Primárním požadavkem je, aby tato komunikace byla účinná a bezporuchová.“ Rovněž Krahulcová (2001, s. 69) označuje komunikaci „alfou i omegou výchovy a vzdělávání sluchově postižených dětí. Sociální a didaktická komunikace znamená přísun informací a informace pak poskytují materiál pro rozvoj poznávacích procesů v nejvyšších etážích myšlení a řeči a přeneseně pro rozvoj vzdělanosti.“ Efektivní a „bezporuchové“ komunikace lze při výchově a vzdělávání těžce sluchově postižených dětí (tedy jejich psychického, rozumového i sociálního rozvoje) objektivně dosáhnout pouze pomocí vizuálně-motorických komunikačních prostředků (zejména znakového jazyka a prstové abecedy). Pouze znakový jazyk může být prostředkem

k rychlému a přístupnému objasnění nových poznatků. Znakový jazyk se poté stává východiskem a nástrojem k rozvoji dalších komunikačních dovedností sluchově postižených dětí (z tohoto faktu vychází zejména principy totální a bilingvální komunikace).

Při formování osobnosti sluchově postiženého dítěte hraje znakový jazyk nezastupitelnou roli při hledání identity dítěte. Vzhledem k přítomnosti sluchového postižení se dá předpokládat, že s velkou pravděpodobností se bude neslyšící dítě v budoucnu setkávat a navazovat sociální kontakty s ostatními neslyšícími lidmi (tento proces začíná prakticky již při nástupu dítěte do školy pro sluchově postižené). Někteří lidé se sluchovým postižením, kteří splňují stanovené předpoklady, se považují za kulturní a jazykovou menšinu a označují se jako „Neslyšící“ s velkým „N“. Zcela primární podmínkou plnohodnotného členství v komunitě Neslyšících je dokonalé zvládnutí národního znakového jazyka. Sluchově postižený člověk, který je schopen se ztotožnit se specifiky kultury a společenství Neslyšících a proniknout do jejich komunity, bude s velkou pravděpodobností schopen navazovat sociální kontakty, přátelství a partnerské vztahy. Nezůstane tedy „na půli cesty“ mezi světem slyšících a Neslyšících a neztratí svou identitu, jak se tomu v některých případech děje u lidí těžce nedoslýchavých a neslyšících, kteří byli vzdělávání orální metodou a díky stupni svého sluchového postižení nejsou schopni komunikovat pomocí mluvené řeči, a navíc se nenaučili ani znakový jazyk, takže neumějí komunikovat ani s Neslyšícími.

Seznam použité literatury

1. BALÁŽ, J. a kol. *Interpersonálna komunikácia a jej poruchy*. Bratislava: SPN, 1988, 296 s.
2. EVANS, L. *Totální komunikace, struktura a strategie*. Hradec Králové: Pedagogické centrum, 2001, 89 s. ISBN 80-238-7915-4.
3. FREEMAN, R. D.; CARBIN, C. F.; BOESE, R. J. *Tvé dítě neslyší?* Praha: FRPSP, 1992, 359 s.
4. GREGORY, S.; KNIGHT, P.; McCracken, W. aj. *Problémy vzdělávání sluchově postižených*. Praha: FF UK, 2001, 278 s. ISBN 80-7308-003-6.
5. HRONOVÁ, A.; MOTEJZÍKOVÁ, J. *Raná komunikace mezi matkou a dítětem*. Praha: FRPSP, 2002, 67 s.
6. KOLUCHOVÁ, J. a kol. *Přehled patopsychologie dítěte II*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1989, 107 s.

7. KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2001, 303 s. ISBN 80-246-0329-2.
8. MACUROVÁ, A. Poznáváme český znakový jazyk. (Úvodní poznámky). *Speciální pedagogika*, 2001, roč. 11, č. 2, s. 69-75. ISSN 1211-2720.
9. MACUROVÁ, A.; HOMOLÁČOVÁ, I.; PTÁČEK, V. Výzkum komunikace neslyšících: český znakový jazyk. *Speciální pedagogika*, 1997, roč. 7, č. 3, s. 1-15. ISSN 0862-1632.
10. SVOBODA, M.; KREJČÍŘOVÁ, D.; VÁGNEROVÁ, M. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2001, 791 s. ISBN 80-7178-545-8.

Kontaktní adresa

Mgr. Jiří Langer, Ph.D.

Ústav speciálněpedagogických studií PdF UP

Žižkovo nám. 5

Olomouc 771 40

tel: 585 635 322

e-mail: jiri.langer@upol.cz

URL: <http://www.uss.upol.cz>